

Попивняк О.О., препод.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ПРАГМАТИЧЕСКИЕ
ОСОБЕННОСТИ
ИНИЦИАЛЬНОЙ ФАЗЫ ТЕЛЕФОННЫХ РАЗГОВОРОВ
(на материале английского языка)**

В статье рассматривается фаза установления речевого контакта в телефонной коммуникации. Предпринимается попытка проследить структурную организацию инициальной фазы англоязычных телефонных разговоров и описать ее семантические и прагматические особенности.

Ключевые слова: телефонный разговор, инициальная фаза телефонного разговора, коммуникативный обмен, адресант, адресат.

Popivniak O., University Instructor
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University of Kyiv

**STRUCTURAL, SEMANTIC AND PRAGMATIC
PECULIARITIES OF TELEPHONE OPENINGS
(based on the English Language)**

The article deals with the beginning of conversations in telephone communication. The author attempts to study the structural organization of English telephone openings in order to reveal their semantic and pragmatic peculiarities.

Key words: telephone conversation, telephone opening, communicative exchange, addresser, addressee.

УДК 001.4:292.11:81'253

Попович Н.М., ст. викладач
Ужгородський національний університет, Ужгород

**СТАНОВЛЕННЯ ТРИНІТАРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
ТА ЇЇ ПЕРЕКЛАД
(НА ПРИКЛАДІ *TOMUS AD ANTIIOCHENOS* СВ. АФАНАСІЯ
ОЛЕКСАНДРІЙСЬКОГО)**

У сучасних наукових дослідженнях дедалі більше порушують питання адекватності галузевого перекладу та перекладу галузевої термінології.

Ця публікація ілюструє вибрані результати зіставного аналізу відтворення форм та похідних давньогрецького дієслова *ὑφίστημι* в літературній спадщині Східних Отців Церкви в період з 325 по 381 рік, що виявив неадекватності перекладу тринітарних термінів у сучасних перекладах англійською, німецькою, італійською та російською мовами, відсутність належних, або ж повну відсутність українських перекладів візантійської богословської думки досліджуваного періоду.

Ключові слова: галузевий переклад, українська богословська терміносистема, тринітарний термін, Св. Трійця.

Цю публікацію присвячено аналізу відтворення форм та похідних давньогрецького дієслова *ὑφίστημι* в Святоотцівській спадщині англійською, німецькою, італійською, російською та українською мовами. Більш ніж половина форм та похідних цього давньогрецького дієслова вжито в термінологічному значенні, яке в період формулювання Нікейсько-Константинопольського Символу Віри проходило свій шлях становлення. Зміна значення тринітарних термінів, форм та похідних давньогрецького дієслова *ὑφίστημι* тривала формально до 381 року. Тому період двох перших Вселенських Соборів (325-381) слід вважати термінотворчим для таких тринітарних понять, як "сутність", "іпостась", "одноістотний (одної природи)", "іпостасний", "безіпостасний (той, що немає іпостасі)", "в іпостасі (той, що реально існує)", "особа" тощо. Кульмінаційним документом, в якому зафіксовано тринітарне термінологічне вживання форм та похідних давньогрецького дієслова *ὑφίστημι* одразу у двох відмінних значеннях, слід вважати *Tomus ad Antiochenos* (362).

Оскільки викласти в повному обсязі матеріал за вказаною темою в цій публікації не видається можливим, зупинимося на таких ключових моментах дослідження, як актуальність, практичне застосування та теоретичне значення та проілюструємо вживання форм та похідних давньогрецького дієслова *ὑφίστημι* у *Tomus ad Antiochenos* Св. Афанасія Олександрійського (Великого).

Вибір дослідження зумовлений декількома чинниками, а саме:

1) виявленням неадекватності перекладу форм та похідних давньогрецького дієслова *ὑφίστημι* в сучасних перекладах англійською, німецькою, італійською, російською та українською мовами (на прикладі *Tomus ad Antiochenos* Св. Афанасія Олександрійського);

2) встановленням неадекватності перекладу тринітарних термінів, що походять від давньогрецького дієслова $\epsilon\upsilon\phi\acute{\iota}\sigma\tau\eta\mu\iota$ в сучасних перекладах англійською, німецькою, італійською, російською та українською мовами (на прикладі *Tomus ad Antiochenos* Св. Афанасія Олександрійського);

3) відсутністю належних українських перекладів Святоотцівської літератури середини четвертого століття;

4) необхідністю удосконалення, унормування та систематизації богословської терміносистеми, зокрема тринітарної термінології;

5) важливістю лексикографічного закріплення української тринітарної термінології у конкретно галузевому словнику термінів.

Предметом нашого дослідження є процес та прийоми перекладу, специфіка відтворення форм та похідних давньогрецького дієслова $\epsilon\upsilon\phi\acute{\iota}\sigma\tau\eta\mu\iota$ у двох площинах: 1) на рівні слова загального вжитку в конкретному історичному контексті та 2) на рівні терміну в період його становлення.

Метою цього дослідження є зіставлення існуючих перекладів форм та похідних давньогрецького дієслова $\epsilon\upsilon\phi\acute{\iota}\sigma\tau\eta\mu\iota$ сучасними мовами (англійською, німецькою, італійською, російською, українською) та пропозиція українських відповідників форм та похідних давньогрецького дієслова $\epsilon\upsilon\phi\acute{\iota}\sigma\tau\eta\mu\iota$ з метою уникнення двозначності та досягнення адекватності перекладу тринітарної термінології четвертого століття.

Для досягнення мети дослідження поставлено такі завдання:

а) висвітлення перекладацьких труднощів, які пов'язані з невеликою кількістю праць із перекладу української богословської та тринітарної термінології;

б) виявлення та докладний опис прийомів перекладу й специфіки відтворення форм та похідних давньогрецького дієслова $\epsilon\upsilon\phi\acute{\iota}\sigma\tau\eta\mu\iota$ у двох площинах: 1) на рівні мовної одиниці загального вживання в конкретному історичному контексті та 2) на рівні тринітарного терміна в період його становлення;

в) визначення власних українськомовних відповідників форм та похідних давньогрецького дієслова $\epsilon\upsilon\phi\acute{\iota}\sigma\tau\eta\mu\iota$ Святоотцівської літератури періоду становлення тринітарної термінології.

Відомо, що з 2005 – 2010 років тривав процес легалізації дисципліни "богослов'я" в законодавчому полі України. Першим кроком було внесення "богослов'я" до переліку напрямів і

спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями. У 2010 році ВАК України додала "богослов'я" до переліку спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань (09.00.14 – богослов'я) [12].

Вище вказані умови затвердження дисципліни "богослов'я" як на академічному, так і на науковому рівнях ще раз підтверджують актуальність обраної нами тематики й нагальну необхідність сучасних досліджень у галузях українського богословського перекладу та українського богословського термінознавства.

У різних аспектах торкнулися проблематики української богословської терміносистеми дослідження С.В. Бібли (церковна термінологія) [2], І.В. Грималовського (християнсько-релігійна термінологія) [4], Н.В. Пуряєвої (церковно-обрядова термінологія) [10], М.М. Скаб (богословська термінологія) [11], Ю.В. Осінчука (богослужбово-обрядова лексика) [9], Є.Г. Жерновея (релігійна термінологія на матеріалі сучасної французької мови) [6].

Варто виокремити науковий доробок Інституту української богословської термінології та перекладу Українського Католицького Університету (1998-2005) [13].

За цей незначний період часу Інститут видає "Термінологічно-правописний poradnik для богословів та редакторів богословських текстів для видань Українського Католицького Університету", проводить плідні галузеві конференції [13].

Слід згадати також дослідження Л.А. Закриницької [7], адже ця праця українською мовою є найбільш наближеною до об'єкту нашого дослідження.

Семантично-морфологічний аналіз форм та похідних давньогрецького дієслова $\epsilon\upsilon\lambda\omicron\gamma\epsilon\iota\tau\omicron\iota$ та зіставний аналіз перекладів сучасними мовами дозволяють зафіксувати кожну зміну семантичного значення конкретного тринітарного терміна та аргументувати неадекватність чи невідповідність перекладу з урахуванням сукупності лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів [5]. Зокрема, такий фактор, як історично-богословський контекст тексту першотвору є надзвичайно важливим. На нього вказують роботи з патрології та богословської герменевтики тексту численних учених України та за її межами [3; 4; 9; 14; 15; 16; 20; 21].

Не менш важливою є західно-європейська традиція перекладу богословських текстів Східних Отців Церкви, яка формувалася протягом століть. Першим вагомим доказом нашої гіпотези, а саме, що сучасні західно-європейські переклади залежать від латинських перекладів першотвору, є найбільш повне багатотомне видання творів Східних та Західних Отців Церкви "Повного курсу патрології" (*Patrologiae cursus completus*) абата Міня. [18]. Укладач цього потужного зібрання середини 19 століття поряд з давньогрецьким оригінальним текстом подає латинський переклад. Так, у *Tomus ad Antiochenos* Св. Афанасія Олександрійського можна побачити залежність сучасних перекладів від латинського. Наприклад, словоформи "Шfestosan, Шfestota, Шfesti]" подано в латинському перекладі як "subsistat, subsistentem, subsistentem" [18, р. 802]. І ця залежність простежується в більшій чи меншій мірі як в італійському перекладі, так і в перекладах германськими мовами.

Отже, під час семантичного аналізу форм та похідних давньогрецького дієслова $\epsilon\upsilon\phi\acute{\iota}\sigma\tau\eta\mu\iota$ слід враховувати низку таких екстралінгвістичних моментів: 1) тематика Святоотцівського твору (догматична, історична, герменевтична тощо); 2) рік написання твору; 3) привід написання; 3) адресат; 4) авторство висловлюваної позиції чи вчення; 5) традиція перекладу давньогрецького першотвору латинською мовою. Уся ця сукупність лінгвальних та екстралінгвальних факторів [5, с. 6] впливає на введення та виникнення нових термінів, усталення та унормування існуючої термінології загалом, та тринітарної термінології зокрема, завдяки процесу відтворення мови оригіналу мовою перекладу.

Tomus ad Antiochenos (362) є одною з історично-догматичних робіт Св. Афанасія, таких як *De decretis Nicaenae synodi* (350/351), *De synodis Arimini in Italia et Seleciae in Isauria (De Synodis)*(359). Інші роботи розглянуто в нашому дисертаційному дослідженні, яке аналізує вживання та переклад форм та похідних давньогрецького дієслова $\epsilon\upsilon\phi\acute{\iota}\sigma\tau\eta\mu\iota$ в Святоотцівській літературі в період з 325 по 381 роки.

Св. Афанасій Олександрійський своїм історико-богословським доробком охоплює майже весь Нікейсько-Константинопольський період суперечок і кризи, пошуків та становлення тринітарної термінології. Його роботи є яскравою ілюстрацією типового для цього періоду вживання форм та похідних $\epsilon\upsilon\phi\acute{\iota}\sigma\tau\eta\mu\iota$ у філософсько-богословській літературі середини й кінця 4 століття.

Св. Афанасій Олександрійський був очевидцем та учасником першого Вселенського Собору в Нікеї (325 р). Численні тексти формул віровизнання помісних Соборів, які мали місце після першого Вселенського Собору (325), визначали конкретну догматичну позицію окремої партії до Нікейського віровчення. Різноманітність цих позицій щодо тексту Нікейського Символу поділяла учасників тринітарних суперечок на нікейців та антинікейців, або "одноістотників" (рос.: "единосущников") і противників Нікейського символу. Поступово формуються так звані партії, які різняться між собою своїм ставленням до Нікейського Символу та специфікою свого вчення. У кінці п'ятдесятих років існують партії (1) нікейців (омоусіан), (2) напіваріан (оміусіан), (3) омеїв та (4) радикальних аріан (аномеїв). [Сімонетті; Келлі; Дробнер; Болотов; Спаський та інші]. Св. Афанасій до кінця свого життя залишається нікейцем, або старонікейцем. Він сприймає вжиті в анафематизмі Нікейського Символу поняття ὁμοὐσιος та οὐσία як близькі синоніми зі значенням "одної сутності (природи) Божества". Виняток складає лише *Tomus ad Antiochenos*.

У жодній зі своїх робіт Св. Афанасій не називає Сина "ὁμοῦσιος" чи οὐσία . Для його логіки такий стан речей є неможливим. Якщо Отець – οὐσία (сутність) та "ὁμοῦσιος", тоді Син не може бути ними. Згідно з Афанасієм, про Сина можна висловлюватися лише поняттями οὐσιωδης , ἡ οὐσία , "ὁμοῦσιος" та "Шфестіј". Але в *Tomus ad Antiochenos* Афанасій вимушений відійти від звичної йому форми висловлювання.

Tomus ad Antiochenos Афанасія є роз'ясненням, адресованим антиохійській спільноті та висвітлює результат, якого досягнуто на помісному церковному соборі в Олександрії в 362 році. Цей вирішальний документ став своєрідним термінологічним компромісом для прибічників двох відмінних за формою висловлювання тринітарних учень, які були одним і тим самим ученням за змістом.

Найбільшу увагу в документі звернуто саме на термінологічне вживання іменників "ὁμοῦσιος" та οὐσία . Компроміс документа полягає в тому, що поряд з вживанням іменника "ὁμοῦσιος" в значенні "одної іпостасі Божества", в значенні сутності, допускається вживання виразу "три Іпостасі". Останнє вперше

офіційно проводить семантичну різницю між "ὑποστάσις" та "οὐσία". Іншими словами, другий випадок – Три Іпостасі – в значенні "реального існування лиць єдиного Божества" надає значення "сутність" лише іменнику "οὐσία". І останній буде синонімом до "ὑποστάσις".

У цій роботі Св. Афанасія ми зафіксували дванадцять випадків термінологічного вживання форм та похідних давньогрецького дієслова [υφίστημι]. Умовно поділимо їх на дві групи: 1) вживання віддієслівного іменника ὑπόστασις у формах однини та множини в прямих та непрямих відмінках; 2) вживання форм перфектного дієприкметника ἰψεστος, ἰψεστοτα, ἰψεστιј та форми родового відмінка прикметника ἰψεστοτου.

Переклади доступними нам сучасними мовами передають іменник ὑπόστασις здебільшого як "іпостась" методом калькування. Інші випадки, такі, наприклад, як переклад англійською мовою, відтворюють іменник ὑπόστασις мовою перекладу за допомогою іменника (Subsistence/die Subsistenz) у формі однини та у формі множини, коли йдеться про три Іпостасі й безпосередньо залежать від традиції перекладу латинською мовою.

Цікавим і водночас проблематичним є переклад форм перфектного дієприкметника ἰψεστος, ἰψεστοτα, ἰψεστιј. Англійським відповідником є дієприкметник subsisting, італійським – sussistente (ἰψεστιј) sussistenti (ἰψεστοτα). Як давньогрецькі терміни ὄντα καὶ ἰψεστοτα, так і англійські чи італійські existing and subsisting/esistenti є sussistenti є синонімами. Російською мовою знаходимо синонімічну пару відповідників "сущаго и пребывающаго". На нашу думку, автор вживає цю пару дієприкметників з метою підсилення одної із семантичних коннотацій іменника ὑπόστασις, а саме для підкреслення "реального та дійсного буття кожної з трьох іпостасей" [18, р. 801].

Форму родового відмінка прикметника ἰψεστοτου відтворено англійською/російською як "impersonal/безипостасный". На нашу думку, переклад англійською не відповідає семантичному значенню давньогрецького ἰψεστοτου (той, який немає в собі реального існування), а лише вказує на відсутність особи. Зіставивши його з латинським відповідником "hipostasi carere"[18, р. 802], важко погодитися з влучністю вживання англійського

відповідника. В англійській мові є традиція вживання тринітарного терміну "hypostasis", особливо в перекладах першотворів періоду двох перших Вселенських Соборів.

Російський переклад, натомість, повністю передає зміст давньогрецького терміна ὑποστάτου. Розбіжність зафіксовано лише у вживанні родового та називного відмінків.

Проведений аналіз форм та похідних дієслова ὑφίστημι вжитих в роботі Св. Афанасія Олександрійського дозволяє зробити такі висновки: 1) в термінологічному значенні дієслівні форми та, зокрема, іменник ὑπόστασις вживаються в двох значеннях: а) "сутність" та б) "реальне існування лиць єдиного Божества"; 2) поряд з вживанням терміна "οὐσία" Св. Афанасій вживає термін "ὑπόστασις" у синонімічному значенні. Цими поняттями він називає лише Отця. 3) Відомо, що вживання терміну ὑπόστασις у формі множини не є типовим для Св. Афанасія і ця робота є винятком, оскільки вона передає події Олександрійського собору, є свідченням догматичних позицій не лише Св. Афанасія, але й прихильників висловлюватися інакше. 4) Простежується сильна тенденція залежності та зв'язку доступних нам романо-германських перекладів від перекладу латинською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасий Великий, Творения. Том 3. – Свято-Троицкая Сергиева лавра, 1903. – 524 с.
2. *Бібла С. В.*, Склад, джерела і шляхи формування української церковної термінології (назви церковних чинів та посад) [Текст]: дис... канд. філол. наук: 10.02.01; НАН України, Інститут української мови. – К., 1997. – 215 л.
3. *Болотов В.В.*, Лекции по истории Древней Церкви. Т. 4: История Церкви в период Вселенских Соборов. – М.: Спасо-Преображенский Валаамский Ставропигиальный монастырь, 1994. – 599 с.
4. *Грималовський І. С.*, Мова української духовної поезії XVIII – початку XIX століття [Текст] : дис... канд. філол. наук: 10.02.01; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2006. – 197 арк.
5. *Дяков А. С.* та ін., Основи термінотворення: Семант. та соціолінгвіст. Аспекти / Дяков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б.- К.: Вид. дім "KM Academia", 2000. – 218 с.
6. *Жерновой Є. Г.*, Релігійна термінологія сучасної французької мови: генеза, семантика, функціонування [Текст] : дис... канд. філол.

наук: 10.02.05; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 258 с.

7. *Закреницька Л. А.*, Англійська християнсько-богословська терміносистема: генезис, структура, семантика: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – О., 2011. – 20 с.

8. *Звонська-Денисюк Л.Л.*, Давньогрецька мова. – Київ: "Томіріс", 1997. – С. 279-296.

9. *Осінчук Ю.В.*, Історія богослужбово-обрядової лексики української мови: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01; НАН України. Ін-т укр. мови. –К., 2008. – 20 с.

10. *Пуряєва Н. В.*, Формування української церковно-обрядової термінології (назви богослужбових предметів) [Текст] : дис...канд. філол. наук: 10.02.01; НАН України, Інститут української мови. – К., 2001. – 234 с.

11. *Скаб М.В.*, Концептуалізація сакральної сфери в українській мові [Текст] : дис...д-ра філол. наук: 10.02.01; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2008. – 620 с.

12. Інтернет-сторінка вищої атестаційної комісії: <http://vak.org.ua>

13. Інтернет-сторінка Інституту української богословської термінології та перекладу Українського Католицького Університету: <http://ucu.edu.ua>

14. *Dyrrie, H.*, 'Υπόστασις: Wort – und Bedeutungsgeschichte.- Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1955. – 35-92 S.

15. *Erdin F.*, Das Wort Hypostasis: Seine bedeutungsgeschichtliche Entwicklung in der altchristlichen Literatur bis zum Abschluss der trinitarischen Auseinandersetzungen, Freiburg: Herder, 1939. – S.19-100.

16. *Hahn A.(hrsg.)*, Bibliothek der Symbole und Glaubensregeln der Alten Kirche, Breslau: Verlag von E. Morgestern, 1877.- S. 78-197.

17. *Lampe G.W.H.*, A Patristic Greek Lexicon, Oxford, 1961.- P.1454-1467.

18. *Migne J. P.*, Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca, 1857. – V.26., 793-810 p.

19. [Ortiz de Urbina I., Ніцда und Konstantinopel. – Mainz: Matthias-Grünewald-Verlag, 1964. – S. 297–303.](#)

20. *Simonetti M.*, La crisi ariana nel IV. secolo, Roma, 1975 – 598 p.

21. *Witt R.E.*, Hypostasis: Amicitiae Corolla for J.R. Rendel Harris, London: University of London Press, Ltd 10 and 11 Warwick Lane, 1933. – P. 319-343.

Стаття надійшла до рецкції 19.04.13

Popovych N., Lecturer
Uzhhorod National University, Uzhhorod

ESTABLISHMENT OF TRINITARIAN TERMINOLOGY AND ITS TRANSLATION

(on the example of st. Athasius' *Tomus ad Antiochenos*)

In recent years a number of scientific investigations have been devoted to adequacy of applied translation as well as to a faithful translation of applied terminology.

The thorough comparative analysis of 'ὁφίστημι forms and derivatives demonstrates a number of inadequacies in Trinitarian terms translation and translation errors which have been found out in the modern English, German, Italian, Russian and Ukrainian translations of the Eastern Church Fathers heritage (325-381). The given research underlines some examples of ambiguity in translations into Ukrainian and, in most cases, the absence of modern Ukrainian translations of the Eastern Church Fathers heritage.

Key words: *applied translation, Ukrainian theological terminology, Trinitarian term, the Holy Trinity.*

Попович Н., препод.

Ужгородский национальный университет, Ужгород

СТАНОВЛЕНИЕ ТРИНИТАРНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ И ЕЕ ПЕРЕВОД

(на примере *Tomus ad Antiochenos* св. Афанасия Великого)

В современных научных исследованиях все чаще ображаются к вопросам адекватности отраслевого перевода и перевода отраслевой терминологии.

Эта публикация иллюстрирует результаты сопоставительного анализа перевода форм и производных древнегреческого глагола 'ὁφίστημι в литературном наследии Восточных Отцов Церкви в период с 325 по 381 год. В результате анализа были обнаружены неадекватности в современных переводах троичных терминов на английский, немецкий, итальянский, украинский, а также русский языки. Исследование подчеркивает отсутствие приемлемых либо полное отсутствие украинских переводов византийской богословской мысли исследуемого периода.

Ключевые слова: *отраслевой перевод, украинская богословская терминосистема, тринитарный термин, Св. Троица, троичный, троичное учение, ипостась, суцність, єдиносуцний, триіпостасний, триєдиний.*